

Kouba, Miroslav

"Jediná literatura pro celek našeho národa" : podoby jugoslavismu v literárněhistorických konceptech první poloviny 20. století

Porta Balkanica. 2018, vol. 10, iss. 1-2, pp. [21]-39

ISSN 1804-2449 (print); ISSN 2570-5946 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/138944>

Access Date: 19. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

„JEDINÁ LITERATURA PRO CELEK NAŠEHO NÁRODA“: PODOBY JUGOSLAVISMU V LITERÁRNĚHISTORICKÝCH KONCEPTECH PRVNÍ POLOVINY 20. STOLETÍ

Miroslav Kouba

Formování nástupnických států po rozpadu Rakousko-Uherska s sebou v případě Království SHS (Jugoslávie) neslo požadavek patřičné ideologické opory vznikající státnosti. V důsledku tohoto postulátu doznal také dosavadní kulturněhistorický narativ jihoslovanských národů četných změn. Společným jmenovatelem těchto nových formulací se stal jugoslavismus, chápaný jako projekt hlubší národní a kulturní integrace. Představy o jednotném národním společenství, jež by setřely dosavadní kulturní hranice, se ovšem staly nejen politickou ideologií, ale rovněž kulturologicky chápaným konceptem. Jugoslavismus měl přitom integrovat Srby, Chorvaty, bosenské Muslimy a další tehdy dosud nestátní společenství, jež charakterizovala nestejná historická zkušenost i odlišné kulturní modely. Je proto zřejmé, že idea nové státnosti výrazně ovlivňovala takřka všechny oblasti společenského a kulturního vývoje. Mezi těmito kategoriemi nelze opomíjet ani literární historii (historiografii), jež v souladu s principy politické integrace usilovala o formulaci adekvátního konceptu dějin jugoslávské literatury. Symbolem těchto společenských změn se staly příručky a kompendia dějin literatury, mezi nimiž především práce Pavla Popoviće věrně ilustrují vývoj a následný nezdar tohoto konceptu.

Rozpad Habsburské monarchie a Osmanské říše umožnil v souvislosti se závěry první světové války vznik nástupnických států, které svou ideu opíraly o národní princip. Vedle Československa, Polska a dalších nových či obnovených státních útvarů vzniklo i Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, koncipované jako výsledek dlouhodobého integračního procesu. Nová státnost však ve všech případech předpokládala potřebu patřičné ideologické opory i ve smyslu kulturně-historického narativu a historické imaginace, které se v kontextu prosazovaného integrismu ocitly v jihoslovanských podmínkách (stejně jako v tehdejší Československu) na zřejmé křižovatce (srov. Črnja 1964: 549–559, 560n.; Dimić 1996; Vahtel 2001). Dosavadní znění kulturně-historických interpretací doznalo četných změn, jež prostoupily celospolečenský diskurz, akademická prostředí a

profil kulturních a osvětových institucí nevyjímaje. Na nové uspořádání poválečné Evropy vzešlé z versailleského systému mírových dohod navazovaly unifikační koncepce českoslovakismu i jugoslavismu, které byly v příslušných nástupnických státech výraznou ideologickou a do značné míry i politickou oporou nových sociokulturních podmínek.¹ Obě ideologie přitom integrovaly národní společenství s nestejnou historickou zkušeností a kulturní tradicí. Nová Jugoslávie do svého územního rámce zahrнула jazykově slovanská prostředí, jež z hlediska konfesně-kulturního náleží do

¹ Příznačným tématem nových společenských poměrů se v kulturní oblasti stala zesílená a institucionálně podporovaná literární recepcie, nabízející v polovině 30. let souhrnnou bibliografii překladů, jež umožňuje sledovat dynamiku vzájemné kulturní výměny mezi oběma zeměmi (srov. Jihoslovanská 1935).

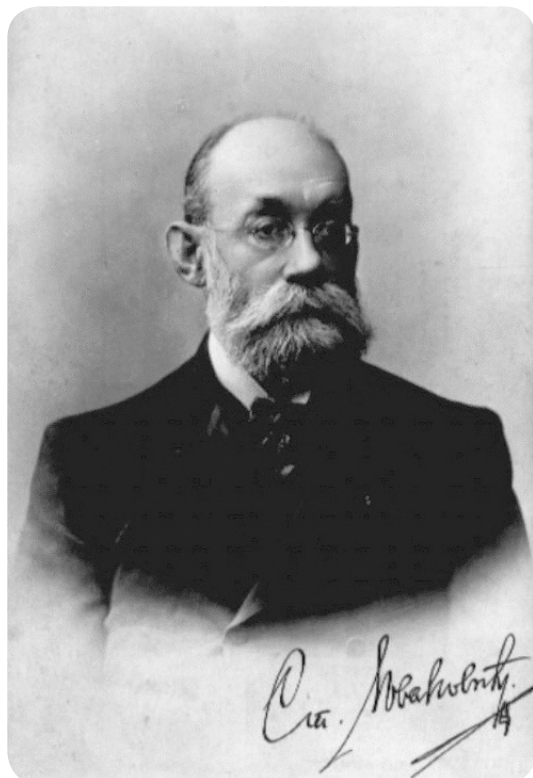
sféry *Slavie Orientalis* i *Slavie Occidentalis* (srov. Picchio 1993: 37n.; Mikołajczak 2012: 205–215). Spojovala tedy území odlišných diskurzů nejen ve smyslu náboženském a kulturním, ale také z pohledu každodenního života a nestejné dynamiky jeho vývoje. Státoprávní integrace zemí s historicky asynchronním vývojem a odlišnou dějinnou zkušeností s sebou přináší otázku, jak vznikající celek propojit i z hlediska funkčního politického programu a jeho ideologické podstaty, přičemž tento problém je přirozeně výraznější v případě centralizovaných států, jakým Království SHS (Jugoslávie) od počátku bylo.²

Nové poměry byly doprovázeny kontinuálně přítomnou otázkou specifikace narativu kulturních dějin předcházejících období tak, aby mohl být sladěn do jednotné interpretační linie, vycházející vstříc principům politické centralizace (srov. Vahtel 2001: 115–132). Jazyk a koncepce takové interpretace obsahují množství témat, jež současně dávají tušit, že formulace jednotné narativní linie je neobyčejně problematická. Přesto snahy o dosažení všestranně sdíleného jugoslavismu prostoupily nejrůznějšími sférami politického, společenského i kulturního života nově formovaného státu.

² Ačkoliv je v této práci pozornost věnována snahám o vytvoření interpretačního konceptu, jenž by v podmínkách sjednoceného Království SHS (Jugoslávie) odpovídal novým politickým poměrům, nabízí se v některých ohledech možná paralela s vývojem v Československu. „Literární českoslovakismus“ se podobně jako „jugoslavismus“ (pokročilý „srbokroatismus“) stává interpretačním modelem periodizačního přelomu a milníkem širších kulturněhistorických perspektiv. I v případě Československa došlo k politickému sjednocení zemí ne zcela stejného kulturního profilu a dějinného odkazu, a proto se i zde stávají úvahy o „československé literatuře“ do značné míry politicky motivovaným konstruktem. Otázka „československé literatury“ byla vlastně interpretačním modelem nové doby, navazujícím na obrozenécké koncepty české reformace a jejich přesahů na Slovensko, které chápala jako 1) klíčovou referenční epochu; 2) symbolické pojítko československé dvojjednosti v jazykově-literárním smyslu; 3) potvrzení protiněmecké interpretace českých dějin; 4) doklad směřování k národnímu (vernakulárnímu) konceptu. Záhy po vzniku ČSR proto vznikly kompendia a syntézy, které reflektovaly tyto integrační koncepty a současně pro dobové poměry mohly ukázat, jakým způsobem se odvíjel transfer politické ideologie do aktuálních podob kulturněhistorického narativu (srov. kupř. Pallas 1919; Pallas – Pazourek 1919; Gyurkovics 1934; Čapek 1933; Pražák 1935).

Nutno mít na paměti, že se ideu jugoslavismu dařilo v jednotlivých sférách kulturního života prosazovat nestejnou měrou. Po roce 1918 (resp. před rokem 1929) se sice lze setkat s přívlastkem „jugoslávský“, užívaným v konkrétních kontextech výtvarného umění či hudby, a to i přesto, že toto označení nebylo dosud oficiálním termínem.³ Jeho příklady zejména ve 20. letech minulého století však spíše dokládají pojmoslovnou konkretizaci, jež je nominálně odvozena z principů formující se státní ideologie, než že by odrážely faktickou přeměnu národní a kulturní identifikace jednotlivých národních společenství ve smyslu obecně platného jugoslávského vědomí (srov. Murko 1937: 514–538). Jugoslavismus ve smyslu kulturní ideologie se ve zmiňované době dostával do zjevné konfrontace s chápáním kulturního (duchovního) prostranství Srbů, Chorvatů a Slovinců. Adjektivum *jugoslávský*, jeho různé polohy a sémantika nutně měnily nebo posouvaly mentální vymezení vlastního duchovního prostranství, což potvrzuje mimo jiné i užití jugoslávské identifikace v té či oné sféře umělecké a intelektuální činnosti (Pijanović 2014: 509–511). V závislosti na utvářeném novém pojetí kulturní identifikace se tedy měl transformovat geograficky chápaný rámec duchovního prostranství („kulturního okruhu“), jež se má shodovat s politickými hranicemi Království SHS / Jugoslávie. Toto splynutí je ovšem s ohledem na uvedené rozdíly v dynamice vývoje jednotlivých zemí a jejich národních společenství nejednoznačné.

³ Ve výkladu celé stati je jednou z důležitých otázek náležitě sémantické rozlišení pojmů *jugoslávský* a *jihoslovanský* (srbsky / chorvatsky: *jugoslovenski* / *jugoslavenski* a *južnoslovenski* / *južnoslavenski*). První z termínů poukazuje na rámec státně vymezeného kontextu (tj. s ohledem na vznik Království SHS / Jugoslávie), který současně vymezuje dané kulturní prostředí vůči širšímu jihoslovanskému kontextu, do něhož náleží i písemnictví bulharské. Druhý pojem je pak pospolitým označením všech jihoslovanských oblastí (tj. *južnoslovenski* / *južnoslavenski*), které se však v kontextu vznikající Jugoslávie příliš neužívalo. Oba termíny mají tedy rozdílný příznak, který při překladu do češtiny v konkrétních situacích může vyvolávat určitá dilemata. To se ostatně týká samotných názvů mnohých prací, o nichž bude řeč. S ohledem na určující vazbu k dobovým poměrům se v přítomné studii přikláníme účelově při překladu sousloví „*jugoslovenska književnost*“ (a v analogických kolokacích) ke znění „*jugoslávská literatura*“ (srov. Tutnjević 2011: 120–122).



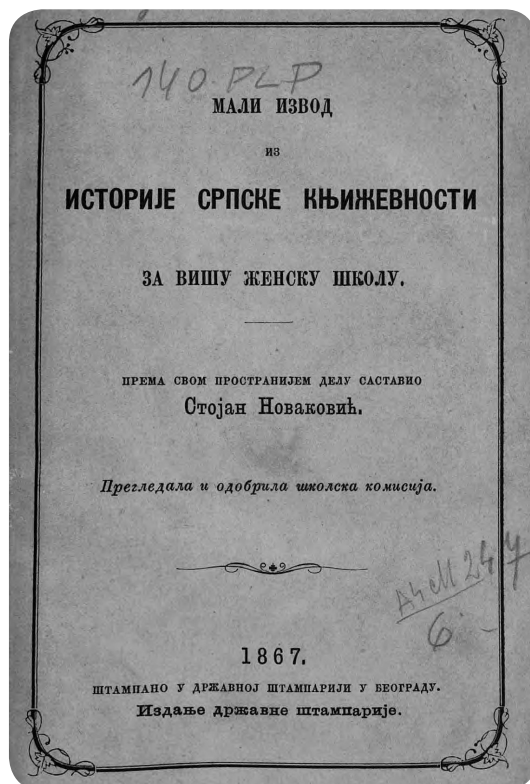
Obr. 1 Portrét Stojana Novakoviće (1842–1915), předního srbského literárního historika konce 19. a počátku 20. století.

Zdroj: Wikipedia

K otázce měnicích se vymezení duchovního prostanství lze i v případě kulturního jugoslavismu přistupovat různými metodologickými koncepty, mezi nimiž mohou být alespoň partikulárně využity obecné prvky teorie centra a periferie norského politologa Steina Rokkana (1921–1979) a z nich plynoucí předpoklady pro přelévání kulturní aktivity, pozorované v diachronním pohledu.⁴ Kupříkladu aktivní Dubrovník v 16.–17. století v protikladu k útlumu kulturní činnosti v severochorvatských zemích nebo jazykově-literární potenciál slovinské reformace v protikladu ke slábnoucí činnosti na území Makedonie v téže době mohou být příkladem potvrzujícím nedostatečnou provázanost kulturních okruhů v jeden ucelený korpus. Vznik takového systému, který by bylo možno označit za jednotnou a funkční kulturu, by předpokládal eliminaci lokálního polycentrismu, tolik příznačného pro jihoslovanské země obou

⁴ Srov. zejména Rokkanovu konceptuální mapu Evropy (Rokkan 1987: 17–50; Hlouček 2004), do jejíhož základního rámce lze vřadit i geokulturně a historické rozdílné oblasti Království SHS (Jugoslávie).

geokulturních sfér. Někteří teoretikové kulturního jugoslavismu si tyto historicky dané determinace a distinktivní rysy uvědomovali, přičemž politické sjednocení Jugoslávie chápali jako impulz, který má k překonání těchto „lokálních“ rozdílů nejen napomoci, ale má vlastně vytvořit institucionální zázemí pro vznik jednotné jugoslávské kultury postupným sblíživáním a nakonec i splynutím jednotlivých center a kulturních okruhů. Kulturní fenomény tak měly v podstatě sloužit požadavku politické inte-



Obr. 2 Obálka Malého výtahu z dějin srbské literatury pro vyšší dívčí školu (rok 1867), jedné z mnoha literárněhistorických prací Stojana Novakoviće.

Zdroj: Google Books

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.

V roce 2002 absolvoval studia slavistiky a makedonistiky na FF Univerzity Karlovy v Praze, kde v roce 2010 obhájil také doktorskou práci. V letech 2003–2010 působil na Ústavu slavistických a východoevropských studií FF UK, od roku 2007 působí na FF Univerzity Pardubice – nejprve na katedře historických věd, od roku 2010 na katedře literární kultury a slavistiky. V rámci své vědecké i pedagogické činnosti se zaměřuje na procesy vzniku a formování národních a kulturních identit jihoslovanských národů a na literární a kulturní dějiny balkánských zemí. Zvláštní pozornost věnuje tématu prolínajícím se hranic národních kultur ve zmiňovaných geokulturních prostředích.

grace a její následné legitimizace (srov. kupř. Dea-
nović – Petrović 1922; Lazarević 1931).

Jedním z nevyraznějších fenoménů kultury je (národní) literatura. Mnohé diskuze a koncepty dokládají, že konkretizovat tento pojem je v obecném smyslu složité, přičemž v jihoslovanských podmínkách platí tyto nejednoznačnosti s o to větší naléhavostí (srov. např. Tutnjević 2004: 141–151). Není nutno připomínat, že klasifikace literárněhistorické povahy byly v tomto geokulturním prostředí palčivým problémem po celé národní obrození (srov. koncepci Josefa Dobrovského, Pavla Josefa Šafaříka atp. – Dobrovský 1936: 5–7, 71–75, 201–203; Šafařík 1955: 6–7, 53–78), kdy se utvářely principy etnocentrismu, navzájem se prolínající v jednotlivých biografiích, samotných dílech a jejich recepci. Ruku v ruce s těmito polemikami a názorovou růzností o podstatě toho kterého literárního jevu se odvíjely i úvahy o prvotních projevech jihoslovanské jednoty, jež v době politického sjednocení fungují jako výrazný legitimizační znak.

V kontextu těchto úvah je třeba poukázat na kompendia a syntézy, jež ve sledovaném prostředí vyšly před rokem 1918 a které se staly orientačním měřítkem snah o vymezení hranic příslušných národních literatur.⁵ V srbském prostředí, jež bylo v integračním procesu Jihoslovánů chápáno jako přirozený Piemont, tuto roli autoritativních kompendií dějin literatury zastupovala pojednání zejména Stojana Novakoviće (1842–1915) (obr. 1), který ve svých emblematických pracích zůstával věrný srbskému označení, ačkoliv určité integrační snahy i v tomto literárněhistorickém pohledu byly od počátku 20. století zřejmé. Novakovičovy klíčové práce v tomto ohledu vyšly relativně časně nejen před první světovou válkou, ale i před rokem 1900 (Novaković 1867; Novaković 1871), kdy se integrační proces nacházel ve své rozpracované fázi, což se týkalo zejména formulace politických požadavků (obr. 2).⁶ Z tohoto důvodu Novaković konstatuje,

⁵ Přehled syntéz a kompendií dějin srbské, srbochorvatské či chorvatskosrbské literatury poslední třetiny 19. a počátku 20. století viz: Popović 1999 [1913]: 177–178.

⁶ Novaković ostatně v samém závěru druhého vydání svých *Dějin srbské literatury* vyjadřuje víru v literární sjednocení, jež vyplyne z naplnění obdobně laděných požadavků vědecké a společenské činnosti v obou větvích srbochorvatského národa: „[d]oufajme, že čas a těžká vlastenecká práce po obou stranách středověkou církví rozděleného národa, který již tolik vykonal za těchto několik posledních desetiletí, budou i nadále vše posouvat

že v této předválečné době zůstává literatura „hlavní hybnou silou národního hnutí“ (srov. Pijanović 2014: 511). Novakovičovy práce měly ve vývoji „literárního jugoslavismu“ přípravný charakter, neboť již od 60. let 19. století pojímají Srby a Chorvaty jako jedno národní společenství. Integrační charakter Novakovičova výkladu dokládá nejen souběžně lichený literární vývoj ve „východní“ i „západní“ části tohoto korpusu, ale také historicky nahlížená snaha vřadit do tohoto (integračního) konceptu i literární vývoj dalších oblastí – tzv. Starého Srbska (Kosova a Makedonie), což představovalo jedno z témat Novakovičovy vědecké a v zásadě i politické činnosti. Jeho soustavné úsilí o posílení srbského prvku v jinak nepřilíši vyhraněné Makedonii dokládají i některé stati a zprávy (srov. Džambazovski 1960: 156–158, 165–170; Terzić 2012: 121–146). Ačkoliv není Novakovičova snaha připojit ke korpusu srbské (srbsko-chorvatské) kultury i periferní oblasti Starého Srbska, podléhající především na makedonském území silnému bulharskému působení, stěžejní otázkou literárního jugoslavismu, naznačila v tomto ohledu mnohé vývojové cesty. Potvrzuje to i fakt, že Novaković byl za účelem postupného napojení Makedonie ke korpusu srbské (srbsko-chorvatské) kultury ochoten pro klíčové mezidobí připustit určité lokální prvky tamního jazyka, jež v diskurzu makedonské jazykově-literární dějin jsou známé jako srbsko-makedonská jazyková koncepce (Sazdov – Stojčevska-Antić 1988, 113–115). Z její podstaty a způsobu, jakým byly naplňovány dílčí požadavky, vyplývá nestejná a do značné míry různě vrstevnatá (sebe)identifikace jednotlivých lokálních center nebo nějakým způsobem specifických či svébytných kulturních fenoménů.

Literárněhistorická koncepce Jovana Skerliće

V procesu utváření kulturního a literárně-historického jugoslavismu před rokem 1914/1918 má ovšem velký význam práce Jovana Skerliće

správným směrem tak, aby se nakonec naše literatura sjednotila a aby nashromážděná národní síla vykonal ve vědecké i literární oblasti počiny, které jí náleží.“ / „[n]adati se, da će vreme i složan patrijotski rad s obe strane srednjevekovnom crkvom pocepanoga naroda, koji već toliko učini za ove nekolike desetine godina, i u napred poterati sve boljim pravcem, da bi se najposle književnost naša ujedinila, i da bi prikupljena snaga narodna izvršila na naučnom i književnom polju ona dela koja joj pristoje.“

(Novaković 1871: 320).

(1877–1914) (obr. 3).⁷ Jeho do značné míry přelomová práce *Dějiny nové srbské literatury* (*Istorija nove srpske književnosti*) vyšla již v roce 1871 (Skerlić 1871). I v pozdějších debatách však má výrazný vliv na vymezení přelomu mezi starou a novou literární tradicí, jež patří v kontextu každé národní literatury ke klíčovým tématům (ostatně tento význam potvrzuje fakt mnohých diskuzí i jinde – v srbské, české či například makedonské literární historii). Skerličova práce se dočkala nových vydání (*Dějiny nové srbské literatury* – tzv. „malé vydání“: 1912, 1919, 1921, 1926, 1928, 1929; „velké vydání“: 1914, 1921), přičemž se její koncepce opírala o důslednější vymezení srbského duchovního prostoru, o němž byla zmínka v úvodu. Skerlić hovoří o aktivizaci nejen tradičních center srbské literatury a kultury v Srbsku a „staré“ Vojvodině, ale také v oněch periferních oblastech Starého Srbska, Bosny a Hercegoviny, Dalmácie a dalších zemí, kde Srbové žijí a kde za účelem „*podviženij srbske duhovnij a narodnij kultury*“ / „*podizanje duhovne i nacionalne kulture srpske*“ působí i mnohé instituce (srov. Skerlić 2006: 382–383; Pijanović 2014: 514).

Skerličova chápání se opírají o integrační proces, kde se hovoří o slábnoucích hranicích mezi srbskou a chorvatskou literaturou a o jejich postupném prolínání, třebaže svou klíčovou syntézu i přesto označil jen srbským jménem (Pijanović 2014: 515). Skerlić uvádí, že „*srbská a chorvatská literatura jsou literaturami jednoho národa a jednoho jazyka, ale zatím to jsou ještě dvě literatury*“ / „*hrvatska i srpska književnost su književnosti jednog naroda i jednog jezika, ali to su još dve književnosti*“, přičemž tento fakt označuje za „*paradox*“ a „*anachronismus*“ (Skerlić 2006: 15; tento protiklad



Obr. 3 Portrét Jovana Skerliće (1877–1914), autora významné syntézy *Dějiny nové srbské literatury*.

Zdroj: Wikipedie

zdůrazňuje i Pijanović 2014: 519). Toto pojetí potvrzují i další konstatace, v nichž Skerlić uvádí, že k úplnému sjednocení srbské a chorvatské literatury nedošlo, a tudíž se v jeho době stále jednalo o dva literární procesy.

Jovan Skerlić si uvědomoval, že úkol sepsat a tím i vlastně ideologicky interpretovat dějiny srbsko-chorvatské (srbochorvatské) literatury vyžaduje výraznou osobnost, která se podle jeho slov na přelomu 19. a 20. století a v době před první světovou nenaskýtala. Je zřejmé, že se obdobné diskuze o (nedotvořené) srbsko-chorvatské literatuře vedly ještě před první světovou válkou. Vyplynuly z nich závěry vyznívající ve prospěch jugoslávské integrace, které napomohly dalšímu sblížení i v literárním (literárněhistorickém) smyslu. Již v roce 1914 však Skerlić zemřel, a proto se konkretizace naznačeného literárního korpusu museli ujmout jiní literární historikové, kteří však také zůstávali přirozeně nakloněni vytyčenému integračnímu konceptu.

Literární jugoslavismus po první světové válce

V době první světové války a letech těsně následujících se v otázce literárního sjednocení stali autoritativními badateli zejména Pavle Popović (1868–1939) (obr. 4) a Dragutin Prohaska

⁷ K širšímu zhodnocení Skerličova literárněhistorického díla na poli úvah o integračních tendencích v srbském a chorvatském literárním vývoji srov. Pejčić 2010: 105–134.

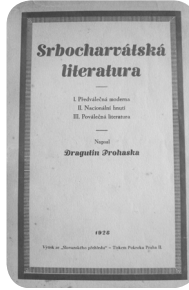


Obr. 4 Portrét Pavla Popoviće (1868–1939), předního zastánce jednotného charakteru jugoslávské literatury.

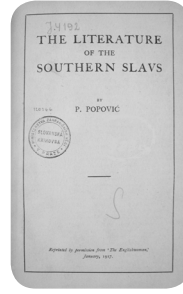
Zdroj: Wikipedie

(1881–1964). Díky příhodné politické situaci a prosazované spolupráci v rámci Malé dohody se i v kulturních otázkách dočkaly Popovičovy i Prohaskovy práce recepce i v českém prostředí, a to dokonce v překladech (Prohaska 1928; Popović 1935) (obr. 5).

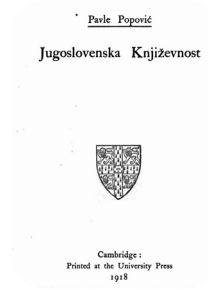
Literárněhistorické práce Novakoviće, Skerlice, Popoviće či Prohasky mohou vzájemnou komparací jejich přístupu k jihoslovanským literárním dějinám, zdůrazňováním údobí uměleckých vzestupů a samotným pojetím chronologického řešení naznačit proměny utvářeného literárního jugoslavismu přinejmenším ve dvou rovinách. První charakterizuje postupné prolínání hranic mezi srbským a chorvatským literárním korpusem, druhou pak představuje důsledně prosazovaný unitární jugoslavismus s příslušným pojmenováním. Fakticky tak do literární historie vstoupil pojem „jugoslávská literatura“, který se po změně oficiálního názvu státu v roce 1929 objevoval ve zvýšené míře. Politické změny a posun „od kompromisního k unitárnímu jugoslavismu“ (Troch 2012: 49) ostatně otevřeně vyjádřil ministerský předseda Petar Živković, který prohlásil, že změna názvu státu „neznamená pouze naprostou státní a národní jednotu, ale také symbolicky vyjadřuje my-



Obr. 5 Obálka syntézy Srbochavratská literatura Dragutina Prohasky, jež v českém prostředí prosazovala koncept jednotného srbochavratského písemnictví. Zdroj: archiv M. K.

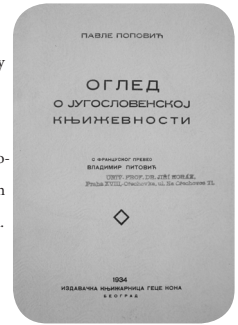


Obr. 6 Obálka studie The Literature of the Southern Slavs Pavla Popoviće (rok 1917), jež předcházela obsírnější srbsky psané práci Jugoslávská literatura (Jugoslovenska književnost). Zdroj: fond Slovanské knihovny NK ČR, foto M. K.



Obr. 7 Obálka práce Jugoslávská literatura (rok 1918) Pavla Popoviće. Zdroj: Google Books

Obr. 8 Obálka Popovičovy přehledové práce Ogled o jugoslovenskoj književnosti (rok 1934), jež byla srbským překladem popularizační studie určené zejména francouzské veřejnosti. Kniha dále rozvíjí úvahy P. Popoviće o jednotném jugoslávském písemnictví. Zdroj: fond Slovanské knihovny NK ČR, foto M. K.



šlenku úplné rovnosti, rovnoprávnosti a bratrství nás Slovanů na Jihu – Srbů, Chorvatů a Slovinců“ / „ne samo da obeležava puno državno i narodno jedinstvo nego i simbolički izražava ideju pune jednakosti, ravnopravnosti i bratstva nas Slovena na Jugu Srba, Hrvata i Slovenaca“ (srov. Dimić – Žutić – Isailović 2002: 100).

Poukázat je třeba zejména na Pavla Popoviće, který koncept „jugoslávské literatury“ rozvíjel dávno před změnou ústavy v roce 1929. Tento termín postupoval celými 20. lety s proměnlivou recepcí, jeho symbolickým východiskem byl však již Jihoslovanský výbor, s nímž byl v době první světové války Popović v úzkých vztazích a který svou podporou stál do značné míry na samém počátku celého konceptu *jugoslávské literatury*.⁸

⁸ Diskuse o jugoslávské literární jednotě nebyly předmětem pouze syntéz P. Popoviće, nýbrž soustavně postupovaly dobový intelektuální kontext. V dílčích statích se k těmto otázkám vyjadřovaly i jiné osobnosti, jež si mnohdy na stránkách periodického tisku vyměňovaly své názory a pojetí tohoto integračního programu (srov. kupř. reflexe A. Barace či D. Prohasky: Barac 1919a: 145–153; Barac 1919b: 333–334; a dále Ćorović 1918: 89–100; Lah 1931: 533–540; aj.).

Koncepce Pavla Popoviće

Literárněhistorická chápání Pavla Popoviće se rozvíjela již dlouho před první světovou válkou, výrazné proměny však doznala zejména v jejím průběhu. Tehdy byl vyslán do Londýna, kde mu byli svěřeni do péče srbské žáci a studenti, kteří se do Anglie dostali v rámci Srbského fondu pomoci za nemalé britské podpory na jaře roku 1916. V téže době pracoval také na syntéze *Jugoslávská literatura*, jež vyšla v roce 1917 jako šestnáctistránková studie v anglickém znění v Londýně (Popović 1917), následně pak v srbském překladu v Cambridgi (Popović 1918) (obr. 6, 7). Objemem nepřilíš velká práce měla být jednou ze zamýšlených knih, jež měly prokázat, že vývoj jihoslovanských společenství má integrační tendence a je tedy možno i v retrospektivním pohledu průkazně hovořit o jugoslávské jednotě. Koncepčně tento úvahový a interpretační systém doplnila i Popovićova přednáška *Jugoslávská literatura jako celek (Jugoslovenska književnost kao celina)*, pronesená před Srbskou královskou akademií v roce 1922, jež záhy vyšla srbsky (srov. Popović 1999 [1922]) a později i v již zmíněném českém překladu (Popović 1935). V roce 1930 vydal podobně laděnou práci pro francouzské publikum, která pod názvem *Pohled na jugoslávskou literaturu (Ogled o jugoslovenskoj književnosti)* vyšla o čtyři roky později v srbském znění (Popović 1934; nové vydání Popović 1999 [1934]) (obr. 8). Popović se v uvedených spisech odklonil od předválečného chápání samostatné srbské literatury, které naznačuje jeho kompendium z roku 1909 (ačkoliv pod pojmem srbská literatura rozuměl i zařazení kupříkladu dubrovnického písemnictví – Popović 1909). V úvodu k druhému vydání těchto Dějin z roku 1913 uvádí často citovanou konstataci „domnívám se na základě důkazů, nikoliv šovinismu, že srbskou literaturu lze vykládat bez chorvatské“ / „ja smatram, po razlozima a ne po šovinizmu, da se srpska književnost može izlagati bez hrvatske“ (Popović 1913: XVIII).

Tato Popovićova unitaristická smýšlení se formovala od roku 1904, kdy byl jmenován profesorem srbské literatury na Velké škole, od roku 1905 transformované na Bělehradskou univerzitu. Společně s Jovanem Skerličem, který na jmenovanou katedru přišel o rok později než Popović, se oba literární historikové stali uznávanými autoritami. Zatímco Popović se soustředil na výklad staršího

písemnictví a lidové slovesnosti, Skerlič se věnoval literárnímu vývoji nové doby, čemuž odpovídají i zmiňovaná kompendia obou badatelů.⁹ V letech 1904–1914 společně rozpracovali základní rysy tohoto unitárního literárněhistorického konceptu, v jehož rámci vymezili čtyři základní tematické oblasti a de facto i periodizační období. Popović se Skerličem rozdělili srbochorvatský literární vývoj na *staré období* (středověké písemnictví), *střední období* (dalmatsko-dubrovnická humanistická literatura), *lidovou slovesnost* („narodna književnost“) a *novou literaturu* (vývoj od poloviny 18. století). Toto pojetí ovšem posílil i politický vývoj v průběhu první světové války, kdy již Skerlič nebyl naživu a kdy upevnění této metodologie mohl rozvíjet Popović pouze sám.

Přibližně během třicetiletého vývoje se však srbsko-chorvatská integrace dostávala i v literárněhistorické rovině do různých poloh, oscilujících mezi širším srbským, srbsko-chorvatským (srbochorvatským) a jugoslavistickým pojetím. Představitelé naznačených teorií tak kladli důraz nejen na ideové opodstatnění příslušného konceptu, ale také na vytyčení patřičné provázanosti i z hlediska jejich periodizace. Symbolickou i faktickou osou se proto staly jednotící rysy, jakými byla pro středověké písemnictví otázka cyrilometodějská (Popović 1935: 5). Integrační charakter ostatně dokládá Popovićovo tvrzení, v němž uvádí, že „*snad sám Cyril a Metoděj, ale jistě jejich žáci, přišli osobně do našich zemí – do Bělehradu, Makedonie, na Jadran – aby tu ‚zapálili‘ ‚oheň svatý na oltáři‘ naší první církve a literatury*“ (Popović 1935: 5). Otázka velkého rozkolu v roce 1054 je v tomto přístupu chápána sice jako faktor komplikující jihoslovanskou literární jednotu, přesto však podle Popoviće „*obě poloviny jdou jedním směrem, vytvářejí dvě literární větve stejného charakteru – církevního, náboženského, feudálního [...]. Jsou to dva rovnoběžné celky, jablko rozkrojené na půl*“ (Popović 1935: 5).¹⁰

⁹ Z hlediska literární kultury zaujme, že ještě před první světovou válkou se vydávání Skerličových a Popovićových prací ujal Geca Kon (1873–1941), přední srbský (jugoslávský) vydavatel zejména meziválečného období, který svou širokou činností spoluutvářel ve své době bělehradský kulturní život (srov. Starčević 1992).

¹⁰ Otázka interpretace věroučného a církevního rozdělení křesťanského světa v souvislosti s velkým schizmatem z roku 1054 nabízí i pro materiál literárněhistorických příruček vydaných

Pavle Popović ve své Jugoslávské literatuře tento koncept dále rozvíjí – práce je členěna do šesti výkladových kapitol, přičemž jejich názvy mají chronologický charakter vymezený základními kulturněhistorickými úseky a údobími. Počátek literární tradice přirozeně spadá do rozmezí 9.–12. století, jež je označeno jako období „vzniku“ („*Postanje*“). Následuje kapitola o středověké literatuře (13.–15. století), kdy je zjevným základním faktorem symbolika písma, v němž byla literární tradice v příslušných vzdělanostních centrech rozvíjena. Literární tvorba jihoslovanské kulturní oblasti je členěna podle grafického systému a s ním spjatých kulturologických specifik a příznaků. Podkapitoly tedy tvoří nástin písemnictví hlaholského, cyrilského a tvorby psané latinkou a v lomených písmech („gotika“). V chronologickém řazení následuje kapitola nazvaná *Století renesance* („*Vek preporagajaja*“) reflektující literární vývoj v době humanismu a renesance. V jistém smyslu se jedná o klíčové období, kdy se podle Popoviće rodí povědomí o kulturní a jazykově-literární provázanosti jihoslovanských zemí (Popović 1918: 27–29).

Renesance a obrození v literárním jugoslavismu

Kalkovaný překlad pojmu *renesance* / *znovuzrození* / *preporagajaj* naznačuje dobově platnou souvztažnost této epochy s tzv. národním obrozením, jejímž dokončením či návratem jsou právě témata a požadavky obrozenecké kultury (srov. Šišmanov 1928: 185–193; Daskalov 2002: 62–66; Mileva 1999: 25–30). Odtud se odvíjí i základní pojetí a struktura dalších kapitol, neboť *renesance* a *preporod* („*preporogajaj*“) utváří i v teorii Popoviće myšlenkový, duchovně propojený celek, rozdělený „pozdní dobou“ (17. – první polovina 18. století). V ní pokračuje výklad klasifikovaný podle užitého grafického systému na cyrilskou a hlaholskou tvorbu, následně se však již uplatňuje i geografické hledisko pro výklad literární činnosti v Bosně, chorvatském Přímoří a Istrii. V kombinaci obou přístupů přibližuje literární vývoj po roce 1918 různý výklad. Není třeba připomínat, že se Pavle Popović snažil ostré hrany katolické a pravoslavné sféry otupit ve prospěch formulované literární jednoty. Srovnání tohoto přístupu s některými jinými pracemi však ukáže pevnější ukotvení církevní příslušnosti (srov. konstatace S. Novakoviće nebo G. Gesemanna, kteří jsou v otázce významu přetrvávajících konfesních rozdílů poněkud více věrni tradičním názorům).

v Dubrovniku a Dalmácii jako svěbytných kulturních centrech, vývoj ve slovinských zemích a chorvatském vnitrozemí pak představuje zvláštní tematický celek, v jehož rámci byla literatura rozvíjena primárně v latinském písmu.

S ohledem na zmíněný důraz a pojmoslovná označení renesance (*preporagajaj*) neuzivá Popović pro společenské změny „dlouhého“ 19. století termín *obrození* (jak je obvyklejší u jiných nestátních společenství – třeba Bulharů, Chorvatů nebo Čechů), neboť jej vnímá jako proces, který započal již v 16. století. Události v průběhu 19. století jsou jeho další návaznou kapitolou, přičemž mnohé z ideových principů zůstávaly i pro tuto „novou dobu“ identické. Popović kupříkladu poukazuje na význam jazykové reformy, přičemž popisuje postupné integrační snahy mezi představiteli ilyrského hnutí, Vuka S. Karadžiće (1787–1864) a v neposlední řadě i slovinských obrozenců, zejména pak Janeze Bleiweise (1808–1881), který se přiklonil po četných sporech o podobu slovinské abecedy k přijetí Gajova a Vukova pravopisného konceptu. Tímto počinem, jak Popović uvádí, „významně přispěl, aby byl i svěbytné slovinské literatuře dán tentýž národní a jugoslávský charakter, jenž byl poněkud dříve dán literatuře srbochorvatské (srbsko-chorvatské)“ / „mnogo doprineo da se i slovenačkoj posebnoj književnosti da onaj isti nacionalni i jugoslovenski karakter, koji je nešto ranije bio dat književnosti srpskohrvatskoj.“ (Popović 1918: 92). Popović nezdůrazňuje obrozenecký charakter těchto jazykových sporů a kodifikačních snah, neboť je chápe jako výraz integračních kroků vedoucích k jednotné jugoslávské literatuře, jež byly započaty v době humanismu. Dokládají to ostatně závěrečná slova této podkapitoly: „[r]eforma jazyka a pravopisu tak vedla zejména k národní jednotě Srbů, Chorvatů a Slovinců a poskytla nespolehlivější základ pro vývoj společné jugoslávské literatury“ / „[t]jako je reforma jezika i pravopisa izvela u glavnom narodno jedinstvo Srba, Hrvata i Slovenaca i dala najpouzdaniju osnovu za razvijanje jedne zajedničke jugoslovenske književnosti.“ (Popović 1918: 92).

Stará literární tradice a písemnictví nové doby

Snahy o dosažení jednotné, celojugoslávsky pojaté interpretace literárního vývoje opětovně aktualizuje rovněž otázka přirozeného předělu mezi

starou a novou literární tradicí. Její pojetí jsou totiž v Popovićově *Jugoslávské literatuře* a v *Pohledu na jugoslávskou literaturu* ve srovnání s předválečným *Přehledem srbské literatury* poněkud odlišná (srov. též Nikolić 2009: 286). Již bylo řečeno, že si Skerlić a Popović rozdělili předmět literárněhistorického zájmu už při svých přednáškách na Velké škole a záhy Bělehradské univerzity právě podle základního periodizačního zlomu. Popovićova literárněhistorická koncepce je současně Skerličovou metodologií, a proto je ve snaze konkretizovat počátky jugoslavistických interpretačních snah zapotřebí zohlednit i Skerličova východiska. Přelomem mezi starou a novou literární tradicí je 18. století, tedy tvorba literátů, které je možno chápat jako spojník mezi starým středověkým písemnictvím (zejména východní, pravoslavné „větve“), nazývaným „*kalugerskou*“ literaturou, a novými tvůrčími impulzy vycházejícími ze společenských změn osvícenství a nastupujícího racionalismu. Skerličův výklad je z hlediska teoretických měřítek i metodologických přístupů relativně stručný – cíleně odkazuje na dřívější konstatace, které uvádí v přehledové monografii *Srbská literatura 18. století (Srpska književnost XVIII veku)*, přičemž současně opomíná v této koncepci tzv. „*lokální literatury*“ srbochorvatského jazyka (tj. dubrovnickou, bosenskou a slavonskou), jež se výrazněji nepodílely na vzniku jednotné linie (nové) srbské literatury.¹¹ Základní kritéria periodizačního konceptu utvářeli oba literární historikové průběžně. Vydání *Jugoslávské literatury* z roku 1918 přitom již obsahuje vysvětlující podkapitulu k otázce přelomu mezi starou a novou etapou (*Před novou dobou / Pred novim vremenom*), který Popović – jak bylo

již připomenuto – klade do poloviny 18. století (Popović 1918: 49–68).

„Jugoslávská myšlenka“

Charakteristikou těchto zlomových údobí bylo podle něj nejen docenění lidové slovesnosti, ale zejména formování „jugoslávské myšlenky“ („*jugoslovenska misao*“), kdy přiznává, že se jedná o fenomén relativně novodobý, pro jehož vznik nemohly ve středověku nastat vhodné podmínky (Popović 1918: 49–51). Ve vymezení chronologického vývoje jugoslávské literatury se potvrzuje již zmíněné chápání obrodných (obrozeneckých) hnutí v Popovićově pojmoslovném aparátu. V této části totiž klade počátky jugoslávské myšlenky do souvislosti s reformací, jež se nejvýrazněji rozvinula zejména ve Slovinsku. Tvrzení, že „*[o]brození, jež s sebou přineslo velké probuzení a osvobození lidské mysli, dalo první předpoklady pro zrod jugoslávské myšlenky*“ / „*[p]reporagaj, koji je doneo sobom veliko bugjenje i oslobogjenje ljudskog uma, dao je prve uslove za ragjanje jugoslovenske misli*“ (Popović 1918: 50), vlastně jinými slovy uvádí provázanost renesance a obrození v jedné dějové linii. V souvislosti s působením Primože Trubarra konstatuje, že primární snahou přirozeně nebyla formulace jihoslovanského národního programu, nicméně činnost tohoto slovinského filologa a původ jeho spolupracovníků propojily všechny důležité jihoslovanské země, což potvrzují i tři grafické systémy – latinka, hlaholice a cyrilice, v nichž Trubarův okruh vydával své knihy (Popović 1918: 51).

Osnovu jugoslávské myšlenky dále upevňovalo přejímání látek a motivů jednotlivých jihoslovanských tvůrců 16. a 17. století, kteří se tak neomezovali na své domácí prostředí. Historické motivy protitureckých bojů z vnitřního Chorvatska rezonovaly v tvorbě dubrovnických literátů, podobně jako výjevy ze slavných srbských dějin či obrazy kralevice Marka posilovaly prvotní podoby jihoslovanské pospolitosti. Objevila se i první volání po řešení jazykových otázek, jež měla veskrze unifikační charakter, a proto je v tomto Popovićově pojetí období lingvocentrického národního obrození 19. století pouze logickým pokračováním snah započatých v 16. a 17. století. V nástinu Jugoslávské literatury jmenuje v uvedeném smyslu Bartola Kašiče (1575–1650), který se ve svých spisech vyslovuje pro reformu spisovného jazyka ve prospěch „*bosenského nářečí*“ („*bosansko*

¹¹ Skerlić doslovně uvádí: „*[t]ato kniha se týká pouze srbské literatury v užším smyslu, v němž se zformovala během 18. století v prostředí pravoslavných Srbů v Uhrách a který se vyvíjel zejména v pravoslavné části našeho národa. O našich lokálních literaturách 18. století, o bosenské a slavonské, o nové chorvatské literatuře zde není řeč. Lokální literatury byly zcela prostupnými a izolovanými jevy, aniž by mohly ovlivnit vznik nové srbské literatury*“ / „*[o]va knjiga obuhvata samo srpsku književnost u užem smislu reči, onu koja se stvorila u toku XVIII veka kod pravoslavnih Srba u Ugarskoj, i koja se razvila u glavnom kod pravoslavnega dela našega naroda. O našim lokalnim književnostima XVIII veka, o bosanskoj i slavonskoj, o novoj hrvatskoj književnosti ovdje se ne govori. Lokalne književnosti su bile sasvim prolazne i usamljene pojave, bez uticaja na stvaranje nove srpske književnosti.*“ (Skerlić 1927: [V]).

narečje“¹²) a jehož myšlenky převzal i Jakov Mikalja (1600–1654) (Popović 1918: 52–53).¹²

Sjednocující prvky podobné ideové orientace spatřuje Popović rovněž v ilyrské historiografii, doplňované namnoze heraldickým doprovodem, jenž se stává vizuálně působivou symbolikou těchto integračních snah (mezi těmito jmény neopomíjí zdůraznit význam Maura Orbiniho a Pavla Rittersa Vitezoviće). Na uvedené procesy dále navázalo 18. století tím, že „začalo literární spojovat ty jugoslávské oblasti, jež byly do té doby od sebe navzájem zcela odděleny.“ / „je počeo dovoditi u književnu vezu jugoslovenske pokrajine koje su dotle bile potpuno odvojene jedna od druge“ (Popović 1918: 53–54). Ilyrská myšlenka, kterou Popović spatřuje jako jeden z prvotních obrazů jugoslávské literární jednoty, vyústila v tvůrčí a recepční přesahy zejména mezi chorvatskými a slovinskými slovesnými jevy, jejichž sblížení má postupně zahrnout i vzdálenější jihoslovan-ské kraje. Započatá meziliterární družnost mezi Dubrovníkem a Bosnou je toho podle Popoviće příslibem (Popović 1918: 54). Jako vzor tohoto literárního prolínání je kromě Brankovićových kronik a dějin „slovanských a bosenských zemí“ / „slovenskih i bosenskih krajeva“ Miha Milišić (1711–1798) uveden zejména jeromonach Chris-

¹² V kontextu jihoslovanských kulturních dějin je vhodné upřesnit, proč Pavle Popović jmenuje mezi řadou jiných „ilyrských“ filologů právě Bartola Kašiće a Jakova Mikalju. První z této dvojice je spjat s působením jezuitů, kteří do chorvatských zemí (do Záhřebu) přišli v roce 1606. V průběhu probíhající katolické obnovy zakládali mnohé vzdělávací instituce, do nichž přicházel velký počet žáků a chovanců z různých oblastí, a tak snaha hledat nejvhodnější jazykový úzus byla celkem nasnadě. Rovněž náboženské poměry přelomu 16. a 17. století nepřímo potvrdily, že snahy o zjednodušení složité jazykové situace jsou namístě. K jejímu řešení se snažil přispět právě Kašić svými *Základy ilyrského jazyka ve dvou knihách* (*Institutionum linguae illyricae libri duo*), vydanou v Římě roku 1604. Vedle gramatiky je třeba zmínit i Kašićův nový překlad Písma svatého ve štokavském nářečí, o němž soudil, že je nejvhodnějším základem pro budoucí jednotný spisovný jazyk (papežem ovšem zakázaný). Jakov Mikalja je v podobných sociokulturních poměrech autorem chorvatsko-latinско-italského slovníku pod názvem *Bohatství slovanského/slovinského jazyka* (*Blago jezika slovinskoga*, Loreto, rok 1649–1650). Popović tak nezmiňuje kupř. lexikografa Ivana Belostence (1594–1675) či Juraje Habeldiće (1609–1678) (srov. Vončina 1992: 301–308; Knežević 2007: 60).

tofor Žefarović (asi 1690–1753). Jeho Stematografie je albem „srbských a jugoslávských erbů“ / „album grbova srpskih i jugoslovenskih“ (Popović 1918: 54), jehož vazbu k rozvinutějším fázím kulturního jugoslavismu posiluje fakt mezigenerační provázanosti. Žefarovićův erbovník totiž navazuje na obdobně koncipovanou práci Pavla Rittersa Vitezoviće (1652–1713), jež byla tiskem vydána roku 1701, obsahující latinsky psaná čtyřverší ke každému z vyobrazených heraldických znaků. Žefarović je v rámci snah o snazší srozumitelnost převedl do slovanského („ruskoslovanského“) jazyka, čímž Vitezovićův odkaz přenesl do nových souvislostí vznikající duchovní jednoty. Sdílené sepětí této ilyrské erbovní knihy propojuje v časovém pohledu celou první polovinou 18. století. Z hlediska geografického pak jde o přímý odkaz srbského zografa, původem ze starého Srbska (přesněji z makedonského Dojranu), který se v jedné z vln „velkého stěhování“ usadil na jihu Habsburské monarchie, na chorvatského polyhistora Vitezoviće. Provázanost lze spatřovat i ve Vitezovićově konceptu *Oživeného Chorvatska*, k němuž se Žefarović nepřímo přihlásil. Sám Vitezović navíc vítal výsledky Karlovického a Požarevackého míru (léta 1699 a 1718). Na jejich základě se stala řeka Una přirozenou spojnicí chorvatského severu a jihu, přičemž její dva konce si začínaly uvědomovat svou odlišnou společensko-kulturní situaci, kterou by bylo vhodné překonat.¹³ Tyto skutečnosti posilují Popoviće v přesvědčení, že od poloviny 18. století lze – díky Vitezovićovi a Žefarovićovi – uvažovat o „užší chorvatské“ a „užší srbské“ literatuře, jež vstupují „v nové době“ do vzájemně funkčního spojení (Popović 1918: 54).

Literární vývoj 18. století v jihoslovanském písemnictví je pro Popovićovu koncepci klíčový i z několika dalších důvodů. V první řadě naznačuje v průběhu 20.–30. let proměnlivý postoj tohoto historika k samotné podstatě jugoslávské literatury. Klíčové odchylky lze v tomto smyslu ilustrovat na Popovićově hodnocení Dositeje Obradoviće (asi 1742–1811), stěžejní osobnosti jihoslovanského osvícenství. Výklad o tomto filologovi a vzdělanci v Popovićových pohledech

¹³ Vitezović usiloval o překonání regionálních specifík jednotlivých chorvatských (ilyrských) zemí i prostřednictvím snah o vytvoření spisovného jazyka, sjednocujícího tři základní nářeční oblasti chorvatského kulturního prostoru, přičemž se vyslovoval pro štokavštinu (srov.: Bogišić 1995: 191–200).

z druhé poloviny 30. let již poněkud (v kontextu nastalé sociokulturní situace tehdejší Jugoslávie) ustupuje od přesvědčení o existenci jugoslávského národa a jeho kohezně sevřeného literárního vývoje. Na příkladu Obradovićovy osvětové práce *Sbírka nejružnějších mravoučných věcí (Sobranije raznih npravoučitelnih veščej)* lze ostatně doložit, že Popović v průběhu 30. let mění interpretaci těch částí Dositejeva života, které v předcházejícím desetiletí považoval za průkazný jev jugoslávské literární jednoty. Na sklonku 30. let se interpretační východiska navracejí k chápání Dositejeva života i jeho tvorby v kontextu srbské kulturní jednoty (Nikolić 2009: 279–280).

Druhým faktorem je pak záměrná snaha hodnotit v konceptu jednotného jugoslávského literárního vývoje formování nového srbského patriarchátu na jihu Habsburské monarchie a jeho vztahu k chorvatskému protireformačnímu hnutí, které jako zvláštní kapitolu nazvanou *Nový srbský patriarchát a katolická reakce (Nova srpska patrijaršija i katolička reakcija)* zařadil do své pozdější literárněhistorické práce *Pohled na jugoslávskou literaturu*. Zatímco v Jugoslávské literatuře rozvíjel úvahy o primárních a chronologicky nahlížených tématech společného literárněhistorického vývoje, v *Pohledu na jugoslávskou literaturu* usiluje o postavení skutečné paralely mezi dvěma duchovně, kulturně a politicky souběžnými fenomény, jež mají potvrdit i oprávněnost pojmu „jugoslávská literatura“ (srov. Nikolić 2009: 281). Popović svými závěry o podobnostech nábožensko-církevního vývoje, spatřovaných na západě v katolické obnově a ve formování karlovičského patriarchátu ve východní sféře jihoslovanských zemí¹⁴, zdůrazňuje právě paralelnost velkých církevních událostí jako příznak rodící se literární jednoty.

Avšak i v těchto kontextech lze v Popovićově *Jugoslávské literatuře jako celku* a *Pohledu na jugoslávskou literaturu* pozorovat určité rozpory v hodnocení jihoslovanských protireformačních motivací. V ústředí stojí především Ivan Gundulić (1588–1638), jehož Popović řadí mezi literáty, vynikající „*duchem, který již není lokální, který je šíře jugoslávský, který zahrnuje celý národ a nikoliv jen jeho užší rodny kraj*“ / „*mного više*

jugoslovenskih pisaca iz ovoga doba pokazuju duh koji nije više lokalni, koji je šire jugoslovenski, koji obuhvata ceo narod, a ne samo njegovu užu postojbinu“ (Popović 1934: 67–68). Tématem naznačeného rozporu je vztah Gundulićova barokního eposu *Osman* k protireformaci.¹⁵ V *Pohledu na jugoslávskou literaturu* poukazuje na fakt, že epos *Osman* mimo jiné „*oslavoval srbské hrdiny a krále*“ / „*slavio junake i kraljeve Srbije*“ (Popović 1934: 68), v jeho ústředí však stál polský král Vladislav IV. (1592–1648), syn Zikmunda III. Vasy (1566–1632; doba vlády 1587–1632 [Polsko], 1592–1599 [Švédsko]), jenž v Polsku „*potlačil početné protestanty*“ a navrátil Rzeczypospolité katolický charakter (Popović 1935: 13). Nenad Nikolić při této příležitosti uvádí explicitně vyřčenou zvláštnost. V *Jugoslávské literatuře jako celku*, v níž jsou vazby dubrovnického písemnictví ke katolické protireformaci zmiňovány v menší míře, se naopak zdůrazňuje místo protireformace v koncepci eposu *Osman*. Naproti tomu v *Pohledu na jugoslávskou literaturu*, kde je sepětí dubrovnické literární tvorby s protireformací líčeno výrazněji, se význam katolické obnovy v kompozici *Osmana* poněkud opomíjí ve prospěch zdůrazněné oslavy srbských vládařů (Nikolić 2009: 286).

Uvedené příklady dávají tušit určité rozpory v chápání jugoslávské literární jednoty, jež navíc během meziválečného dvacetiletí doznala zjevných posunů. Na jedné straně se Popović snažil tuto jednotu prezentovat jako přirozeně se rozvíjející a tím i pochopitelný jev, zatímco na straně druhé současně připouští určité pochybnosti o její existenci, které ovšem jedním dechem potlačuje přesvědčením o tom, že tato kýžená jed-

¹⁴ Vznik církevních struktur ve Sremských Karlovcích ovšem podle něj není „*hnutím*“, nýbrž „*organizací*“, od níž lze snáze odvodit sledované podobnosti kulturního vývoje na jihoslovanském západě a východě (srov. Popović 1935: 6).

¹⁵ Gundulićův *Osman* patří mezi největší chorvatská literární díla období baroka. Vznikl po bitvě u Chotimi (rok 1621), v níž se střetla polská křesťanská vojska s Osmanskou říší a kterou Gundulić v určitém tendenčním ladění popisuje jako tureckou porážku. Líčené události jsou uspořádány tak, aby jejich výklad mohl vyznít jako oslava polského vítězství. Tematicky tedy rozvíjí i v jiných literárních a kulturních prostředích dobové příznačné protiturecké téma. K jeho ztvárnění hojně využívá estetických prostředků barokního eposu, jakými jsou v tomto konkrétním případě symbolicky pojatý protiklad křesťanství a islámu, kříže a půlměsíce či svobody a poroby, ale také různé obrazy a podobnosti. Příkladná je u tohoto hrdinsko-romantizujícího eposu například transformace barokní vize pekla v prorocky chápanou předzvěst zániku Osmanské říše (srov. kupř. Bojović 1986: 28).

nota jistě přijde, neboť „čas je nelepším spojencem každé zdravé myšlenky“ (Popović 1935: [28]). Pochybnosti a nejistota jsou ale zjevné nejen ve vztahu k samotné existenci jednotné jugoslávské literatury, ale také ke kritériím, s nimiž lze tuto literární integritu popsat. Množství otázek, jež si v tomto smyslu Popović klade, napovídá o nejistotě jejich odpovědí.¹⁶ Ve srovnání s anglickou či francouzskou literaturou skutečně nelze na jugoslávskou literaturu užít stejná hodnotící měřítko, co se vývojové integrity a žánrového, tvůrčího i tematického sepětí týče. Distinktivní rysy a proměnlivá dynamika v literární produkci center a periferií jihoslovanských „lokálních literatur“ odhalují, že pojem *jugoslávské literatury* postrádá svou spontánní diachronní reprezentaci, že se zkrátka jedná o termín, který vyplývá z dobového rámce územně vytyčené státnosti.

Strategie literárněhistorického jugoslavismu

Mnohdy umělou konstrukci jugoslávské literární jednoty potvrzují i záměrně opomíjené skutečnosti a literární jevy, jichž si byl Popović nepochybně vědom a o nichž věděl, že by mohly narušit jeho ideový koncept. V tomto ohledu lze poukázat na zcela záměrně vynechané literáty právě té přechodné doby poloviny 18. století, o níž Popović soudil, že je pro vymezení jugoslávské literatury (a tím i jejího vstupního kulturněhistorického kontextu) výchozí. Na mysl je zde třeba mít zejména Zacharije Orfelina (1726–

¹⁶ Pavle Popović však byl i přes určité pochybnosti o existenci jugoslávské literatury v meziválečném období natolik přesvědčen, že tento koncept zdůrazňoval i při dalších příležitostech své vědecké práce. Poukázat lze kupříkladu na recenze jiných literárněhistorických prací, v nichž se nezdřáhal vyslovit kritické hodnocení, pokud dané pojednání nezdůrazňovalo v dostatečné míře jednotný charakter jugoslávské literatury. Připomenout lze v tomto smyslu Popovićovu recenzi *Dějin starších jihoslovanských literatur* (*Geschichte der alteren südslavischen Litteraturen*) Matiji Murka (1861–1952), kde z výše uvedených důvodů doporučoval metodologii, kterou on sám prosazoval. Popović v recenzi zdůrazňuje, že „[Murko] obecně postupuje chronologicky, avšak příliš zdůrazňuje národnosti (Slovince, Bulhary, Srbo-Chorvaty), což neposkytuje jasnou představu o jednotě jugoslávské literatury“ / „[Murko] ide hronološkim redom uopšte, ali suviše dopušta da se vide narodnosti (Slovinci, Bugari, Srbo-Hrvati), što ne daje vrlo jasnu predstavu o jedinstvu jugoslovenske književnosti.“ (Popović 2002: 264).

1785), nejvýznamnějšího literáta modernistických a inovačních postupů srbské literatury 18. století, který se přikláněl k tvorbě v lidovém jazyce. V *Jugoslávské literatuře jako celku* a ani v *Pohledu na jugoslávskou literaturu* tuto významnou osobnost osvícenského věku Popović nijak podrobněji nerozpracovává – je si totiž vědom, že Orfelinovy literárně vyjádřené protikatolické postoje by s jistotou narušily pěstovaný koncept obecné shody mezi Jihoslovany katolického a pravoslavného vyznání.¹⁷ Výběr reprezentativních autorů a jejich děl je proto v Popovićových snahách o definici jugoslávské literární kontinuity od samého počátku selektivní tak, aby vyhovoval základním prvkům konstruované meziliterárnosti.

Pavle Popović klade mezi klíčovými tématy, utvářejícími základní podoby jugoslávské literatury zejména nové tradice, také lidovou slovesnost. Poukazuje však na výchozí požadavek, aby tato zpravidla nepsaná slovesná tvorba byla pojímána paralelně s ostatními literárními žánry a útvary. S vědomím nepochybných obtíží, s nimiž se usílí o kontinuální vřazení lidové slovesnosti a jejich jednotlivých projevů do periodizační posloupnosti literárního vývoje pojí, se přiklání k ukotvení této slovesné činnosti do poloviny 18. století. Tehdy se bohaté formy lidové slovesnosti začínají těšit prvním soustavnějším záznamům, čímž pronikají do písemné tradice. Navíc jejich podstata s sebou nese rovněž zjevné integrační prvky, neboť motivicky rozrůzněná tvorba se vyskytuje ve všech oblastech „lokálního písemnictví“ – ve slovinských zemích, Dubrovniku, všech částech Dalmácie, Bosně, vnitřním Chorvatsku, Vojvodině, Srbsku, Starém Srbsku či na Černé Hoře. Podle Popoviće napomáhá této sjednocující úloze lidové slovesnosti také skutečnost, že se její mnohé příklady dočkaly estetického docenění. V duchu této funkce proniká lidová slovesnost do autorské literatury trojím způsobem – „někteří spisovatelé chtějí uvést nějaké verše lidové

¹⁷ Orfelin je literátem mnoha zájmů, které zahrnovaly i bohaté vazby slovesného a výtvarného projevu. Nepochybně tak patří mezi stěžejní osobnosti srbské osvícenské demokratizace, jejíž náležité zhodnocení v mezioborovém přístupu zůstává dosud jen částečně zpracovanou tematikou. V užším kontextu Popovićovy literárněhistorické koncepce je třeba poukázat zejména na Orfelinovu rukopisnou práci *Protiv rimskému papežství* (*Protiv papstva rimskago*), kterou literární historik záměrně opomíjí (z posledních prací o Zachariji Orfelinovi srov. Davidov 2001; Čurčić 2002).

písně anebo tím, že ji sami napodobují anebo konečně tím, že jim bezděky vypadne z pera nějaký deseterac“ (Popović 1935: 18).

Přes tuto v zásadě logickou klasifikaci funkčního zařazení lidové slovesnosti do vývojového kontextu literárních dějin se jeví problematická Popovičova snaha o periodizaci této tvorby. Popović poukazuje na nutnost vnímat lidovou slovesnost jako integrální součást literárního procesu.¹⁸ Za tímto účelem navrhuje proto hrubý nástin chronologického členění, kdy tvrdí, že poezie dlouhého verše, tzv. *bugarštice*, by mohly být přiřazeny k „renesanci“ a „pozdní době“. V teoretickém přístupu jsou pak typologicky pestré písně, přísloví a další útvary zařazeny do prvotních fází vývoje lidové literatury, a proto jsou z hlediska komplexní periodizace literárních dějin zahrnuty do středověkého písemnictví. Klíčová je podle Popoviče polovina 18. století, kdy lidová slovesnost zažívá svůj „vstup do psané literatury“ a kdy „se stává majetkem celého národa“ (Popović 1935: 17–18). Nutno podotknout, že úsilí o synchronní periodizaci autorské literatury a lidové slovesnosti představuje složitý problém i pro jiná jihoslovanská prostředí (kupříkladu bulharské, makedonské nebo v neposlední řadě i bosenské [bosňácké]) především z toho důvodu, že ve všech zmiňovaných geokulturních oblastech vznikala v kontextu nestátních společenských poměrů, a proto byla oddělena od přirozených center národní kultury. Její žánry a útvary vznikaly „zdola“, spontánně, bez přímé reflexe aktuálně platných (uplatňovaných) uměleckých či estetických principů. Z tohoto pohledu jsou útvary lidové slovesnosti nepochybně integrální součástí korpusu dané národní kultury (třebaže v jihoslovanských podmínkách je nutno mít na paměti přirozenou prostupnost jejich hranic), jednoznačný a funkční model jejich periodizačního napojení na vývoj ostatních oblastí kultury, zejména pak psané literatury, však lze definovat jen těžko. Opětovně se tak potvrzuje Popovičova snaha o mnohdy umělou konstrukci domněle jednotného korpusu jugoslávské literatury, jenž přehlíží nejen lokální specifika, ale také vitalitu, jež

¹⁸ Pavle Popović v této souvislosti přiznává zjevná metodologická úskalí, přičemž píše: „[c]hceme-li považovati i národní literaturu jako součást celé naší literatury, chceme-li ji pozorovati, jak se vyvíjí z periody do periody, pak musíme národní literaturu klasifikovati stejně jako ostatní literaturu.“ (Popović 1935: 17).

překračuje hranice nejen geografické, ale do značné míry také genologické.

Srbská, srbochorvatská a jugoslávská literatura

S úvahami o formulaci jugoslávské literatury a s jejich interpretačními nejednoznačnostmi je v přímém sepětí otázka podstaty samotného principu, na jehož základě jsou jihoslovanské literární dějiny interpretovány. Již předválečný stav potvrzoval s ohledem na unifikáční tendence jihoslovanských národů přinejmenším dvojí pojetí jejich literární historiografie. Novakovičovo chápání vlastně naznačilo rozšíření srbské literatury o literární dění z Chorvatska a Bosny, čehož zjevným východiskem byl štokavský základ srbochorvatského jazyka. Termín *srbská literatura* tak byl v podstatě zobecňujícím a nadřazeným pojmem pro veškeré literární dění ve vymezené oblasti. Novaković tak hovoří o literární činnosti „*Srbů východního vyznání*“ a „*Srbů západního vyznání a Chorvatů*“ (srov. Novaković 1871: IX–XII).

Druhým terminologickým a metodologickým uchopením bylo pojmoslovné spojení *srbochorvatské literatury*, jímž se reflektovala dobová kulturní situace v zásadě trojího literárního procesu (srbského, chorvatského a slovinského), realizovaného ve dvou jazycích (srbochorvatsky a slovinsky). Tento přístup se dočkal podpory mnohých renomovaných literárních historiků a filologů – Vatroslava Jagiče (1838–1923) (srov. Jagić 1953), zmiňovaného Jovana Skerliće (Skerlić 1912; Skerlić 1914), ale také Dragutina Prohasky (Prohaska 1911; Prohaska 1919; Prohaska 1921; Prohaska 1928).¹⁹ Koncept tohoto kulturního dualismu byl ve sledované době v podstatě hlavním interpretačním schématem, což dokládá i recepce u zahraničních badatelů. Především německý slavista Gerhard Gesemann (1888–1948) se úvahami

¹⁹ Nutno ovšem podotknout, že Prohaskovy interpretační modely jihoslovanského literárního vývoje se podobně jako u Pavla Popoviče vyvíjely a v jejich srovnání z doby před první světovou válkou a v meziválečném období lze konstatovat určité posuny. Poukázat je možno na alternativní užití integrovaného názvu *chorvatskosrbská literatura*, které Prohaska užil ve své německy psané studii o dějinách literatury v Bosně a Hercegovině (Prohaska 1911) nebo ve svém *Přehledu současné chorvatskosrbské literatury* (Prohaska 1921). Oddělený název, evokující existenci dvou samostatných kulturních korpusů, užil v dřívějším vydání zmíněného *Přehledu* (Prohaska 1919). Ve srovnání s názorovými metamorfózami Pavla Popoviče se však jednalo pouze o marginální terminologické odchylky.

o literární jednotě v královské Jugoslávii systematicky zabýval. Zmínit je třeba zvláště jeho spis *Srbochorvatská literatura (Die serbokroatische Literatur)* (Gesemann 1930), který vyšel rovněž v srbochorvatském překladu pod názvem *Srpskohrvatska književnost* (Gezeman 1934). Gesemann v otázce vzájemných vztahů Srbů a Chorvatů a jejich literární (kulturní) tradice připouští jejich jednodušnost, v dílčích, třebaže klíčových aspektech však poukazuje na jejich rozdělení.²⁰ Nesdílí tedy srbochorvatský unitarismus v plně šíři, což ukazuje i struktura jeho citované práce.

Německý slavista totiž volí postup poněkud opačný – výklad začíná kapitolou o lidové slovesnosti, kterou předsadil před pojednání o středověkém písemnictví. Gesemann si uvědomuje rozdíly předurčené odlišnou kulturní tradicí a historickou zkušeností, a proto literární vývoj srbského a chorvatského středověku pojednává sice v rámci jedné kapitoly, nikoliv však pod jednotným jménem (Gezeman 1934: 27–36). V další fázi se nevyhne popisu renesanční a humanistické literatury soustředěné do Dubrovníka a na dalmatské pobřeží, přičemž v této relativně široce pojaté kapitole nutně zohledňuje i náboženské dění dané doby, které záhy výklad přesunou i do vnitrozemského Chorvatska (kapitola má proto název *Renesance, baroko, reformace a protireformace v Dalmácii a Chorvatsku / Renesansa, barok, reformacija, protivreformacija u Dalmaciji i Hrvatskoj*) (Gezeman 1934: 37–54). V otázce přelomu mezi starou a novou literární tradicí se Gesemann rovněž přiklání k polovině 18. století, kdy v souvislosti s osvícenstvím a romantismem nastává „nová doba“, kterou ostatně naznačuje již spojeným názvem *nová srbochorvatská literatura / nova srpskohrvatska književnost* (Gezeman 1934: 55n.).

Třetím přístupem integrační interpretace je Popovičův jugoslavismus, jenž je v kontextu nových sociokulturních poměrů dokončením započatých procesů postupného sjednocování dosavadních jihoslovanských literatur. Toto „přetavení“ kulturní

tradice do nového *nadnárodního* konceptu spatřovalo mimo jiné výrazný impulz v jazykovém sblížení, kterou nesla Vukova reforma. V Popovičově pojetí však byla konstrukce jugoslávského literárního celku projektem do značné míry odvážným, který nutně narážel na nesouhlasné hlasy nejen v Chorvatsku, ale také v samotném Srbsku. Kritikové poukazovali zejména na ústupky, které se vztahovaly k srbským autorům, jejichž dílo a názory mohly formulaci jugoslávského literárního narativu narušit.

Polemické rysy v Popovičově konceptu jugoslávské literatury v podstatě znemožnily jeho všestranné a institucionálně podpořené konstituování. Snahy o jeho formulaci narážely na rozpačky, vyvolané potlačením těch témat, jež nemohla explicitně této myšlence napomoci, současně však celá idea nenacházela výraznější pozitivní ohlas. Snahy o homogenní výklad jugoslávské literární minulosti i budoucnosti proto doznaly svůj zenit v průběhu 20. a částečně i 30. let, kdy se však vlivem nové politické situace potvrzuje, že „jugoslávská literatura“ neexistuje nejen jako výsledek jednotného vývoje, ale že ji není možné chápat ani ve vztahu k (aktuálnímu) územnímu rámci královské Jugoslávie (srov. Nikolić 2005: 163–164).²¹ Jinými slovy řečeno: idea jugoslávské literatury přežívala v rovině vydaných kompendií a syntéz Pavla Popoviče²², k nimž přibyla ještě v roce 1922 učební příručka Momira Veljkoviće a Miloše Savkoviće, Popovičova žáka, nazvaná rovněž *Jugoslávská literatura (Jugoslovenska književnost)* (Veljković – Savković 1922). Ani tvůrcům této učebnice se nepodařilo překonat úskalí, s nimiž se potýkala v určitém smyslu výchozí koncepce Pavla Popoviče. Autoři zvolili ryze chronologický přístup, vnitřně rozdělený jednotlivými staletími, do jejichž kontextu jsou vsazeny biografie vybraných literátů. Pro 18. století opět chybí Zacharije Orfelin, z 19. století je zvláště vymezeno období romantismu, v jehož rámci jsou připomenuty jen ty nejvýraznější osobnosti (Vuk S. Karadžić, Lju-

²⁰ „Národ Srbů a Chorvatů je národem na základě jazyka, národnosti, státu, přičemž je však rozdělen náboženstvím a vyznáním, abecedou, kmeny a jejich charakteristikami, historickou a sociální minulostí a důležitými kulturními zónami.“ / „Národ Srba i Hrvata jedan je narod po jeziku, po osnovi narodnosti, po državi, ali je razjedinjen religijama i konfesijama, azbukama, plemenima i njihovim osobnostima, istoriskom i društvonom prošlosti i bitnim kulturnim zonama“ (Gezeman 1934: 4).

²¹ Ukazuje to i fakt, že počínaje druhým vydáním *Jugoslávské literatury* bylo v závorce zachováno trojjediné jméno – *Jugoslovenska književnost (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca)* (Popović 1919). Tento titul byl zachován i v dalších vydáních (srov. z roku 1923, 1927, 1931).

²² Též je třeba podotknout, že vedle *Jugoslávské literatury* vycházel i nadále jako učebnicová příručka také *Přehled srbské literatury*.

devit Gaj, Sima Milutinović Sarajlija, Jovan Sterija Popović, Petar Petrović Njegoš, France Prešeren, Stanko Vraz, Ivan Mažuranić, Dimitrije Demeter či Fran Levstik). V podobném duchu je koncipováno zpracování i jiných údobí.

Dozvuky literárněhistorického jugoslavismu

Určitý návrat myšlenky jugoslávské literatury přineslo obnovení Jugoslávie po druhé světové válce, avšak vlivem nového federálního zřízení se jednalo spíše o krátkodobý výraz společenské euforie z porážky fašismu.²³ Idea samotná se mohla rozvíjet jen omezeně a v oslabené formě, neboť nová koncepce federativního státu ponechávala jednotlivým republikám určitou míru samosprávy, jež se projevovala přirozeně i v kulturních otázkách. Koncept *jugoslávské literatury* tedy slábl, v určité marginalizované podobě však přetrvával až do 50. let. Jako jeden z jeho posledních projevů lze chápat syntézu *Jugoslávské literatury* (*Jugoslávská književnost*), kterou v reedici roku 1954 vydal chorvatský literární historik Antun Barac (1894–1955) (obr. 9). Jeho pojetí jugoslávských literárních dějin mělo v meziválečném období mnohé společné prvky s Popovićovým konceptem (srov. Vahtel 2001: 117), po roce 1945 však došlo k určitým formulačním obměnám (Barac 1954). Barac ve své syntéze výklad rozděljuje do osmi kapitol, z nichž úvodní jsou logicky věnovány obecně slovanským počátkům slovanského písemnictví cyrilometodějských dob. Po nich následují dvě podkapitoly věnované středověkému chorvatskému a srbskému písemnictví (A. Barac volí zřejmě s ohledem na svůj původ toto pořadí popisovaných korpusů – Barac 1954: 18–28). V dalších částech již Barac přistupuje k chronologicky pojatému výkladu, vycházejícímu z jednotlivých staletí. I zde chybí výraznější *jugoslávské* pojetí popisovaných jevů, neboť výklad těchto částí se soustředí takřka výhradně na popis chorvatského literárního dění (pozornost je věnována zejména dalmatsko-dubrovnickému písemnictví, v dílčím smyslu také vývoji protestantského písemnictví ve Slovinsku a Chorvatsku).²⁴ Sedmnácté století v za-

²³ V podobné euforii se v krátkém mezidobí po roce 1945 navrátil i koncept „československé literatury“, a tak by se i v tomto kontextu nabízela možnost komparativní studie (srov. Šefrna 1946; Kotrc 1946).

²⁴ Podotknout by si zasloužily i některé aspekty knižní kultury, jakými může být výtvarná složka sledovaných prací. Jednotlivá



Obr. 9 Obálka přehledové práce *Jugoslávská književnost* chorvatského literárního historika Antuna Barace ve vydání z roku 1954. Práce zaujme symbolikou vstupní ilustrace,

Zdroj: archiv M. K.



Obr. 10 Tematický výřez z obálky přehledové práce *Jugoslávská književnost* Miloše Savkoviče ve dvoudílném vydání z roku 1939. Motiv přibližuje formou novinové koláže příznačné jevy jihoslovanských literatur. Vytrhané jména autorů a názvy jejich tvorby symbolicky vyjadřují snahu o jednotné vnímání jinak heterogenního jihoslovanského literárního vývoje.

Zdroj: archiv M. K.

počet metodologii pokračuje – chorvatská literární tradice v této části převládá, ze srbského písemnictví je zmíněn v zásadě pouze mnich Pajsije (1542–1647 nebo 1649).²⁵ Pro 18. století jsou již jednotlivé literatury vykládány ve zvláštních pododdílech, přičemž chorvatští literáti (Đurđević, Kačić, Reljković a Brezovački) předcházejí srbské a slovinské osobnosti dané doby. Snad v nepřímém odkazu na literárně-historické závěry Pavla Popoviće je následně zařazena právě za 18. století kapitola o lidové slovesnosti, u níž nejsou hranice národních literatur výrazněji specifikovány (klasifikace sledovaného materiálu se opírá v zásadě o lyrickou a epickou tvorbu a o její tvůrce – Barac 1954: 83–98). Výklad o 19. století pak Antun Barac konkretizuje podnázvem *Základy moderních jugoslávských literatur (Osnovi modernih jugoslavenskih književnosti)*, kde je jasně patrna přetrvávající linie tří literárních korpusů (nawsvědčuje tomu i užití plurálu). Podobně tomu je i při interpretaci romantismu, realismu a modernistických proudů v prvních desetiletích 20. století.

Závěrem

Nahlížíme-li strukturu této syntézy z pera významného chorvatského literárního historika v kontextu nejen proměnlivé kontinuity ústředního tématu, ale také z hlediska doby, kdy kniha

vydání literárněhistorických syntéz J. Skerliće a P. Popoviće v zásadě postrádají jakýkoliv obrazový doprovod (s výjimkou „velkého vydání“ Skerličových *Dějin nové srbské literatury*, jež tuto ilustrační složku v určité míře nabízí). Bez výtvarného doprovodu jsou i pozdější práce M. Saviće či A. Barace, i když obě z nich uvádějí ilustrační motiv alespoň na obálce. Savkovićova dvoudílná *Jugoslávská literatura* vydaná v roce 1939 nabízí koláž jmen tvůrců a názvů literárních děl (obr. 10), jež jsou příznačné pro sledované období a které zároveň symbolicky vyjadřují jednotu literárního prostoru (v této práci je také v omezené míře zastoupen obrazový materiál – Savković 1939). Naproti tomu vydání Baracova přehledu z roku 1954 může zaujmout obálkou, na níž je apoštolský výjev s hlaholským nápisem. Jeho konotace mohou evokovat tradice a význam hlaholského písemnictví, charakterizujícího počátky literární tradice v západní i východní části jihoslovanského prostředí, čímž jsou symbolicky vyjádřena jeho nadnárodně jednotící kritéria.

²⁵ Patriarcha Paisije (též Pajsije I. Janjevac) byl opisovačem a básníkem, který celý svůj život zasvětil Pečskému patriarchátu. Vyslovoval se pro mírovou politiku s Osmanskou říší, přesto však tvořil a působil v duchu odkazu staré srbské státnosti a její historické paměti.

vznikala, seznáváme, že Baracova práce odráží ve svých důsledcích spíše principy jugoslávského federalismu, než že by se hodlala navracet k meziválečným snahám o definici jugoslávského písemnictví. Kulturní politika federativní Jugoslávie byla v porovnání s podstatou Království SHS a jeho sociokulturním kontextem znatelně rozvolněná i co se literárněhistorických interpretací týče (srov. Vahtel 2001: 157n.). Doby, kdy měl jugoslavismus možnost ovlivňovat formování samotné podstaty nového státu, dávno minuly, a tak v podmínkách volnější sítě meziliterárního společenství zůstal z původně integrálního jugoslavismu jen formalizovaný název.

Analýza sledovaných syntéz literárního vývoje, jež byly vydány v období od přelomu 19. a 20. století do poloviny 50. let a které akcentovaly integrační aspekty jednotného jugoslávského literárního prostoru, potvrdily svou strukturou i tematickým zaměřením, že se jednalo o teoretický koncept vyplývající takřka výhradně z prosazované politické ideologie a po roce 1918 i nových sociokulturních poměrů. Spontánní rezonance těchto metodologických přístupů k literární historiografii byla spíše kolísavá, neboť neumožňovala funkčně propojit oblasti s heterogenním společenským a kulturním vývojem do jednotného a ideově synchronizovaného korpusu či lépe řečeno narativu. Lze konstatovat, že prvotní rozdíly a disharmonie, které se projevíly již v pracích Jovana Skerliće, vyplynuly ze základních odlišností západní a východní geokulturní sféry, mezi něž jsou ovšem jihoslovanské země (a v letech 1918–1941 / 1991 i Jugoslávie) rozděleny. Přechod od písemnictví k literatuře, vyvolaný na evropském Západě reformací a návaznými humanistickými společenskými změnami, zejména pak rozšířením knihtisku, se na Východě mohl plně rozvinout až v průběhu 18. a 19. století. „Renesanční zlom“ se tak v chronologicky asynchronní perspektivě do obrození, čímž se potvrzují i základní rozpory v interpretacích literárněhistorického vývoje jednotlivých literatur, vymezovaných politickým a územním rozsahem jugoslávského státu. V časově divergentním ústupu středověkých forem a přechodu k autorskému literárnímu procesu a v přetrvávajícím vědomí etnické a kulturní svébytnosti (srov. Pijanović 2012: 417) lze tedy spatřovat jedny z klíčových faktorů, proč termín „jugoslávská literatura“ nemohl doznat výraznějších úspěchů.

Bibliografie

Prameny

- BARAC, A.** (1919a) Književno jedinstvo. *Književni jug* 3/4, s. 145–153.
- BARAC, A.** (1919b) Književno jedinstvo (odgovor g. Dr. D. Prohaski). *Književni jug* 3/8, s. 333–334.
- BARAC, A.** (1954) *Jugoslavenska književnost*. Zagreb: Matica hrvatska.
- ČOROVIĆ, V.** (1918) Za književno jedinstvo. *Književni jug* 1/3–4, s. 89–100.
- DEANOVIĆ, M. – PETROVIĆ, A.** (ed.) (1922) *Antologija savremene jugoslovenske lirike*. Split: Vinko Jurić.
- DOBROVSKÝ, J.** (1936) *Dějiny české řeči a literatury v redakcích z roku 1791, 1792 a 1818* (Geschichte der Böhmisches Sprache und Literatur). Praha: Komise pro vydávání spisů Josefa Dobrovského.
- GESEMANN, G.** (1930) *Die serbokroatische Literatur*. Wildpark-Potsdam: Athenaion.
- GEZEMAN, G.** (1934) *Srpskohrvatska književnost*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona.
- GYURKOVICS, K.** (1934) *Některé zajímavosti z československé literární historie*. Část 1. Brno: SKČP.
- JAGIĆ, V.** (1953 [1866]) Članci iz „Književnika“. III. (1866.), *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- KOTRČ, J.** (1946) *Stručné dějiny československé literatury pro vyšší třídy škol středních*. Praha: Česká grafická unie.
- LAH, I.** (1931) Naše kulturno jedinstvo. *Glasnik jugoslovenskog profesorskog društva* 11, s. 533–540.
- LAZAREVIĆ, Đ. B.** (1931) *Jugoslavenska istoriska čitanka za srednje i stručne škole*. Knj. 1. Beograd: Milorad Antić.
- NOVAKOVIĆ, S.** (1867) *Mali izvod iz Istorije srpske književnosti za Višu žensku školu*. Beograd: Državna štamparija u Beogradu.
- NOVAKOVIĆ, S.** (1871) *Istorija srpske književnosti. Pregled ugađan za školsku potrebu*. Beograd: Državna štamparija u Beogradu.
- PALLAS, G.** (1919) *Populární dějiny literatury československé*. Praha: Unie.
- PALLAS, G. – PAZOUREK, J.** (1919) *Dějiny literatury československé pro školy obchodní*. Praha: Unie.
- POPOVIĆ, P.** (1909) *Pregled srpske književnosti*. Beograd: Davidović.
- POPOVIĆ, P.** (1913) *Pregled srpske književnosti*. Beograd: Geca Kon.
- POPOVIĆ, P.** (1917) *The literature of the Southern Slavs*. London: [s.n.].
- POPOVIĆ, P.** (1918) *Jugoslovenska književnost*. Cambridge: University Press.
- POPOVIĆ, P.** (1919) *Jugoslovenska književnost: (Književnost Srba, Hrvata i Slovenaca)*. Drugo izdanje. Cambridge: [s.n.].
- POPOVIĆ, P.** (1934). *Ogled o jugoslovenskoj književnosti*. Beograd: Izdavačka knjižarnica Gece Kona, 1934.
- POPOVIĆ, P.** (1935). *Jihoslovanská literatura jako celek*. Praha: Česko-jihoslovanská revue.
- POPOVIĆ, P.** (1999 [1913]) *Pregled srpske književnosti*. In Pantić, M. (ed.) *Sabrana dela Pavla Popovića*, knj. 1. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- POPOVIĆ, P.** (1999 [1922]) *Jugoslovenska književnost kao celina*. Pristupna akademska beseda akademika Pavla Popovića na svečanom skupu Srpske kraljevske akademije 11. februara 1922. god. In Ljubinković, N. (ed.) *Sabrana dela Pavla Popovića*, knj. 9. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- POPOVIĆ, P.** (1999 [1934]) *Ogled o jugoslovenskoj književnosti*. In Ljubinković, N. (ed.) *Sabrana dela Pavla Popovića*, knj. 9. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- POPOVIĆ, P.** (2002) *Književna kritika – književna istoriografija*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- PRAŽÁK, A.** (1935) *Masaryk a československá literatura*. Praha: A. Drégr.
- PROHASKA, D.** (1911) *Das kroatisch-serbische Schrifttum in Bosnien und der Herzegowina von den Anfängen im XI. bis zur nationalen Wiedergeburt im XIX. Jahrhundert*. Zagreb: Mirko Breyer.
- PROHASKA, D.** (1919) *Pregled hrvatske i srpske književnosti*. Knj. I. Zagreb: vlastita naklada.
- PROHASKA, D.** (1921) *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*. Zagreb: Matica hrvatska.
- PROHASKA, D.** (1928) *Srbocharvátská literatura*. Praha: výtisk Slovanského přehledu.
- SAVKOVIĆ, M.** (1939) *Jugoslovenska književnost: Primeri stila i jezika*. Kn. 1. Beograd: Zadruga Profesorskog društva, 1939.

- SKERLIĆ, J.** (1912) *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: S. B. Cvijanović.
- SKERLIĆ, J.** (1914) *Istorija nove srpske književnosti: (sa 109 slika u tekstu)*. Beograd: S. B. Cvijanović.
- SKERLIĆ, J.** (1919) *Istorija nove srpske književnosti. 2, od pisca priprem.*, izd. Beograd: Geca Kon.
- SKERLIĆ, J.** (1921) *Istorija nove srpske književnosti. Potpuno ilustrovano drugo izdanje*. U Beogradu: Geca Kon.
- SKERLIĆ, J.** (1929) *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Geca Kon.
- SKERLIĆ, J.** (1953) *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Rad.
- SKERLIĆ, J.** (2006) *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Zavod za udžbenike.
- SKERLIĆ, J.** (1962) *Romantizam, realizam: Iz „Istorije nove srpske književnosti“: Neskraćeni tekst*. Beograd: Kultura.
- SKERLIĆ, J. – ĆOROVIĆ, V.** (ed.) (1923) *Srpska književnost u XVIII veku*. Beograd: Napredak.
- SKERLIĆ, J.** (1966) *Srpska književnost u XVIII veku*. Beograd: Prosveta, 1966.
- ŠAFAŘÍK, P. J.** (1955) *Slovanský národopis*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- ŠEFRNA, M.** (1946) *Přehledné dějiny československé literatury*. Praha: Spolek posluchačů Vysoké školy politické a sociální.
- VAHTEL** (2001) *Stvaranje nacije, razaranje nacije: književnost i kulturna politika u Jugoslaviji*. Beograd: Stubovi kulture.
- VELJKOVIĆ, M. – SAVKOVIĆ, M.** (1922) *Jugoslovenska književnost*. Beograd: Zadruga profesorskog društva.
- Sekundární literatura**
- BOGIŠIĆ, R.** (1995) Pavao Ritter Vitetović kao kroatist. In *Senjski zbornik* 22, s. 191–200.
- BOJOVIĆ, Z.** (1986) *Osman Dživa Gundulića*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- ČAPEK, J. B.** (1933) *Československá literatura toleranční 1781–1861*. Praha: Čin.
- ČURČIĆ, L.** (2002) *Knjiga o Zahariji Orfelinu*. Zagreb: Srpsko kulturno društvo Prosvjeta.
- ČRNJA, Z.** (ed.) (1964) *Kuturna historija Hrvatske. Ideje – ličnosti – djela*. Zagreb: Epoha.
- DAVIDOV, D.** (2001) *Zaharia Orfelin 1726–1785*. Beograd: Narodna biblioteka Srbije. *Jihoslovanská a československá literatura ve vzájemných překladech: (knihopisné příspěvky)*. Praha: Obec pražská, 1935.
- DIMIĆ, Lj.** *Kulturna politika u Kraljevini Jugoslaviji 1918–1941. Deo I–III*. Beograd: Stubovi kulture, 1996–1997.
- DIMIĆ, Lj. – ŽUTIĆ, N. – ISAILOVIĆ, N.** (eds.) (2002) *Zapishnici sa sednica Ministarskog saveta Kraljevine Jugoslavije 1929–1931*. Beograd: Službeni list SRJ / Arhiv Jugoslavije.
- DŽAMBAZOVSKI, K.** (1960) *Kulturno-opštstvenite vrski na Makedoncite so Srbija vo tekot na XIX vek*. Skopje: Institut na nacionalna istorija.
- HLOUŠEK, V.** (2004) Centra a periferie v Evropě – přístup Steina Rokkana. *Středoevropské politické studie* V, 2004, 1, s. 1–10.
- KNEŽEVIĆ, S.** (2007) Nazivi hrvatskoga jezika u dopreporodnim gramatikama. In *Croatica et Slavica Iadertina* III, 2007, s. 41–69.
- MILEVA, M.** (1999) *Aspekti na universalizma v Bălgarskoto vāzražđane*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- MIKOŁAJCZAK, A. W.** (2012) Latinitas i cyrillianitas. *Poszukiwanie Duszy Europy. Studi Slavistici* IX, s. 205–215.
- MURKO, M.** (1937) Jméno „Jugoslavija“. In Murko, M. *Rozpravy z oboru slovanské filologie*. Praha: Slovanský ústav.
- NIKOLIĆ, N.** (2005) *Problemi savremene književne istorije*. Novi Sad: Akademska knjiga.
- NIKOLIĆ, N.** (2009) Konceptcija srpske i jugoslovenke književnosti Pavla Popovića. In *Zbornik Matice srpske za književnost i jezik LVII*, sv. 2, s. 267–295.
- PEJČIĆ, J.** (2010) *Počeci i vrhovi: srpska književnost i njena istoriografija*. Beograd: Altera.
- PICCHIO, R.** (1993) *Pravoslavnoto slavjanstvo i starobălgarskata kulturna tradicija*. Sofija: Universitetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- PIJANOVIĆ, P.** (2012) *Srpski kulturni krug 1900–1918*. Beograd: Institut za književnost i umetnost, Učiteljski fakultet.
- PIJANOVIĆ, P.** (2014) *Srpska kultura 1900–1950*. Beograd: Službeni glasnik.
- ROKKAN, S.** (1987) The Centre-Periphery Polarity. In: Rokkan, S. – Urwin, D. – Aarebrot,

- F. H. – Malaba, P. – Sande, T. *Centre-Periphery Structures in Europe. An ISSC Workbook in Comparative Analysis*. Frankfurt – New York: Campus, s. 17–50.
- SAZDOV, T. – STOJČEVSKA-ANTIĆ, V.** (1988) *Makedonska književnost*. Zagreb: Školska knjiga.
- STARČEVIĆ, V.** (1992). *Knjiga o Geci Konu*. Beograd: Prosveta.
- ŠIŠMANOV, I. D.** (1928) Zapadnoevropejskoto i Bålgarskoto vāzraždane. In *Bålgarska istoričeska biblioteka I*, 1928, I, s. 185–193.
- TERZIĆ, S.** (2012) *Stara Srbija: (XIX–XX vek): drama jedne civilizacije: Raška, Kosovo i Metohija, Skopsko-Tetovska oblast*. Novi Sad: Pravoslavna reč.
- TROCH, P.** (2012) *Education and Yugoslavia Nationhood in Interwar Yugoslavia*. *Possibilities, limitations and interactions with other national ideas*. Gent: Universiteit Gent – Faculteit Letteren & Wijsbegeerte.
- TUTNJEVIĆ, S.** (2004) Jezik, nacija i država kao pretpostavke za konstituisanje književnih korpusa na slovenskom Jugu. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane 32/2*. Beograd: Srpska književnost i balkanske književnosti, s. 141–151.
- TUTNJEVIĆ, S.** (2011) *Razmeđa književnih tokova na Slovenskom Jugu*. Beograd: Službeni glasnik.
- VONČINA, J.** (1992) Mjesto Habledićeva rječnika u povijesti hrvatskoga književnoga jezika. In: *Isusovci u Hrvata: zbornik radova međunarodnog znanstvenog simpozija „Isusovci na vjerskom, znanstvenom i kulturnom području u Hrvata“*. Zagreb: Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove, s. 301–308.

SUMMARY & KEYWORDS

“The Only Literature for the Whole of Our Nation” Concepts of the First Half of the 20th Century

:The Forms of Yugoslavism in Literary-Historical

The study tries to explain the transformation of literary-historical approaches, which occurred in connection with the conclusions of the World War I and the formation of the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes (Yugoslavia). The basic paradigm of integration processes has been developed in the South Slavic nations since the turn of the 19th and 20th centuries, but the situation after 1918 has determined new forms of these efforts. In the context of political relations and the idea of a new state structure, however, the interpretative models of literary history have changed, in which three basic concepts can be discussed. In the first, pre-war phase, South Slavic literary history was perceived by Serbian historians as part of the corpus of Serbian literature (Stojan Novaković). The second possible approach is certain Serbo-Croatian dualism (Gerhard Gesemann, Dragutin Prohaska). The third methodology is the concept of Yugoslav literature, whose main representative was Pavel Popović. The analysis of his literary-historical works, especially the Outline of Serbian Literature (Pregled srpske književnosti), Yugoslav Literature (Jugoslovenska književnost), Yugoslav Literature as a Whole (Jugoslovenska književnost kao celina), and the View of Yugoslav Literature (Ogled o jugoslovenskoj književnosti), helps to follow the transformations of the reflections on the unified Yugoslav literature, its specifics in the interwar period and last but not least the circumstances that led to its failure.

► History of literature; Yugoslav literature; Jovan Skerlić; Pavle Popović; Kingdom of SHS (Yugoslavia); Serbo-Croatian literature; narrative; Yugoslavism

Stať se snaží přiblížit proměny literárněhistorických přístupů, k nimž došlo v souvislosti se závěry první světové války a vznikem Království SHS (Jugoslávie). Základní paradigma integračních procesů se v prostředí jihoslovanských národů odvíjelo již od přelomu 19. a 20. století, situace po roce 1918 však těmto procesům určila nové podoby. V souvislosti s politickými poměry a ideou nového soustátí se však změnily i interpretační modely literárních dějin, v jejichž rámci lze hovořit o třech základních pojetích. V první, ještě předválečné fázi byly jihoslovanské literární dějiny chápány zejména srbskými historiky v rámci korpusu srbského písemnictví. (Stojan Novaković). Druhým možným přístupem je určitý srbsko-chorvatský dualismus (Gerhard Gesemann, Dragutin Prohaska). Třetí metodologií je koncept jugoslávské literatury, jehož emblematickým představitelem byl zejména Pavle Popović. Analýza jeho literárněhistorických prací, zejména pak Přehledu srbské literatury, Jugoslávské literatury, Jugoslávské literatury jako celku a Pohledu na jugoslávskou literaturu, umožňuje sledovat proměny úvah o jednotné jugoslávské literatuře, jejich specifických v meziválečném období a v neposlední řadě i okolnostech, jež vedly k jejímu nezdaru.

► Dějiny literatury, jugoslávská literatura, Jovan Skerlić; Pavle Popović; Království SHS (Jugoslávie); srbochorvatská literatura; narativ; jugoslavismus